

АНОТАЦІЯ

Строїч В. В. Сучасні соціально-правові механізми протидії злочинності в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). – Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 2021.

Дисертація є спеціальним комплексним дослідженням у вітчизняній науці кримінального права основ сучасних соціально-правових механізмів протидії злочинності в юридичній доктрині й кримінальному законодавстві України, у ході якого розроблено пропозиції щодо їх удосконалення, з метою запобігання злочинності в Україні в умовах транзиції до нового національного законодавства.

Кримінологічний аналіз соціально-правових механізмів протидії злочинності, які за своєю сутністю хоч і є єдиним цілісним і системним утворенням, довів, що у сучасній кримінологічній теорії вони представлені різними теоретичними моделями. Мета роботи полягала в аналізі різних теоретичних підходів до розроблення моделі протидії злочинності, за результатами якого запропоновано авторську теоретичну модель указанного механізму, що оптимально узгоджується із сучасними запитами українського суспільства.

У роботі концептуально обґрунтовано, що соціально-правовий механізм – це система різноманітних правових й інших імперативних засобів і чинників, які здатні протидіяти злочинності (виявляти, нейтралізувати чи елімінувати) й можуть забезпечувати необхідні умови для дотримання прав і свобод людини в сучасному соціумі; правова діяльність, спрямована на перешкоджання виявам злочинності як у загальній, так і спеціальній соціальній площині; поняття «соціально-правовий механізм протидії злочинності» акцентує на тому що правовий механізм є частиною соціального й функціонує з ним у тісній єдності.

Окреслено основні завдання протидії злочинності, що полягають у: з'ясуванні причин учинення кримінальних правопорушень й умов, які їм запомагають; застосуванні відповідних заходів щодо нейтралізації (блокування)

чи усунення таких причин й умов; виявленні та контролі (певний облік) осіб із протиправною поведінкою, що тенденційна переростати у вчинення кримінальних правопорушень; здійсненні відповідного превентивного (коригувального) впливу, шляхом застосування індивідуально-профілактичних заходів щодо таких осіб, з метою недопущення вчинення ними потенційних кримінальних правопорушень; реалізації належних просвітних заходів серед соціуму, спрямованих на зниження серед громадян ризику бути жертвою злочинних посягань; обмеженні (елімінації) впливу негативних явищ і процесів, що зумовлюють злочинність; мобілізації усіх позитивних потенціалів соціуму на створення (утвердження) атмосфери антагонізму до всіх форм злочинної поведінки; удосконаленні діяльності суб'єктів протидії злочинності, передусім, шляхом усунення наявних прогалин у їхній роботі; оптимізації ефективності діяльності з протидії злочинності.

Гарантії забезпечення функціонування соціально-правового механізму протидії злочинності виокремлено у дві групи: перша група – умови (передумови) забезпечення (правові, організаційні, політичні, ідеологічні, соціальні, економічні тощо); другу групу становлять засоби забезпечення, серед яких: організаційно-структурні інституції, державні органи та неурядові структури (зокрема, і громадяни), які протидіють злочинності.

Запропоновано нормативно-правові акти у сфері протидії злочинності за критерієм предмету їх правового регулювання умовно виокремити в такі групи: 1) ті, що визначають загальні засади соціально-правового механізму протидії злочинності; 2) ті, що встановлюють відповідальність за скоєння кримінальних правопорушень; 3) ті, що регулюють зміст і процес протидії соціально-правового механізму протидії злочинності: закони, міжвідомчі нормативні акти, відомчі нормативні акти; 4) ті, що визначають правовий статус і компетенцію суб'єктів соціально-правового механізму протидії злочинності; 5) ті, що регулюють окремі питання забезпечення соціально-правового механізму протидії злочинності.

Обґрунтовано доцільність прийняття єдиного нормативно-правового акту, що врегульовував би політику держави у сфері протидії злочинності. Таким актом вважаємо ЗУ «Про соціально-правовий механізм протидії

злочинності» чи ЗУ «Про систему протидії злочинності», в якому б закріплювалися основні положення у сфері протидії злочинності, зокрема напрями, форми, коло суб'єктів, їхній правовий статус, сфера діяльності та критерії оцінки ефективності роботи.

Запропоновано суб'єктів соціально-правового механізму диференціювати на чотири категорії: перша категорія – органи загальної компетенції, що виробляють та забезпечують реалізацію політики протидії злочинності, а саме державні органи, яким характерне управління (адміністрування) й контроль за всіма сферами суспільного буття; друга категорія передбачає органи галузевої (функціональної) компетенції, які покликані безпосередньо здійснювати протидію злочинності; третю групу представляють органи змішаної компетенції, які здійснюють протидію злочинності у певній сфері в процесі виконання своїх основних функцій, для яких протидія злочинності не виступає їхнім визначальним завданням; четверта група – це інститути громадянського суспільства, самі громадяни чи їх спільноти, діяльність яких безпосередньо здійснює вплив на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих кримінальних правопорушень.

Установлено, що соціально-профілактична діяльність є дієвим способом поступового викорінення злочинності, так як передбачає злагоджену діяльність усіх суб'єктів соціально-правового механізму, спрямовану на протидію детермінант злочинності, поширюється в різних часових періодах щодо здійснення запобіжної діяльності, тобто від початку формування особи злочинця – рання профілактика, до профілактики рецидиву кримінальних правопорушень. Зокрема, детермінантами злочинності, що є об'єктами профілактичного впливу, постають різні процеси суспільного буття: політичні, соціальні, економічні та ін., а також процеси людської свідомості та діяльності. Відтак діяльність суб'єктів з обмеження, нейтралізації та елімінації (усунення) дії детермінантів злочинності вимагають системного застосування профілактичних і безпосередньо запобіжних заходів, тобто у комплексі.

Акцентовано на перспективності віктимологічного напрямку профілактики злочинності, яка полягає у цілеспрямованому спеціалізованому впливі на чинники, що обумовлюють віктимність, чи сприяють їй.

Віктимологічна профілактика полягає у специфічній діяльності соціальних інституцій, спрямованій на виявлення та усунення (блокування, нейтралізацію) чинників, обставин й ситуацій, що формують віктимну поведінку, які детермінують реалізацію, установлення конкретних груп ризику чи осіб із підвищеним рівнем ризику, впливають на них, з метою відновлення або активізації їхніх захисних властивостей; удосконалення наявних чи розроблення нових особливих засобів захисту громадян від кримінальних правопорушень і подальшої віктимізації.

З огляду на останні зміни у національному законодавстві, виокремлено основні завдання сучасної державної політики протидії злочинності, а саме: забезпечити передачу більшості правоохоронних функцій (зокрема, щодо протидії злочинності), окрім боротьби із кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки, від СБУ до правоохоронних органів, зокрема НП України; запровадити системну протидію злочинності; налагодити систему ефективної взаємодії правоохоронних органів України із сусідніми державами для протидії злочинності у прикордонних регіонах, а також імплементації їхнього позитивного досвіду у вітчизняній; розширити спектр спеціальних кримінологічних досліджень структурних елементів сучасних механізмів протидії злочинності, закономірностей її функціонування тощо. Це необхідно для формулювання комплексної характеристики сучасних механізмів протидії злочинності загалом та її окремих видів, а відтак розробки на цій основі належних методичних рекомендацій з протидії всім проявам злочинності.

Сформовано систему діяльності із протидії злочинності: координованість взаємодії учасників системи запобігання та протидії; захист суб'єктів моніторингу злочинності, а також їх працівників від погроз, дискримінаційних чи інших негативних дій, що пов'язані з виконанням норм цього Закону; збереження, захисту інформації й повноти, актуальності та своєчасності інформаційного обміну; невідворотності покарання і переконливості та пропорційності заходів впливу стосовно порушення законодавства в сфері запобігання й протидії злочинності; доступності суб'єктам моніторингу інформації, яка необхідна для виявлення кримінальних діянь; співробітництво

та взаємодія з іноземними державами у сфері запобігання й протидії злочинності тощо.

Запропоновано шляхи вдосконалення сучасного соціально-правового механізму протидії злочинності в Україні: 1) ВРУ розглянути можливість розроблення та підтримку проєктів: Закону України «Про державно-правовий механізм протидії злочинності», Закону України «Про кримінологічну експертизу», Закону України «Про антикримінальну стратегію» тощо; 2) КМУ організувати й забезпечити розробку проєктів Концепції державної кримінально-правової політики та Концепції Державної програми протидії злочинності на майбутні роки; 3) державним органам, що наділені контрольними повноваженнями у боротьбі зі злочинністю (передусім МВС та ГПУ) налагодити постійний науково-експертний супровід, із залученням іноземних і вітчизняних спеціалістів, з метою подальшого удосконалення національного кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства, зокрема у частині щодо питань антикримінальної стратегії та концепції, кримінально-правової політики, а також інших інструментів державно-правового механізму протидії злочинності; 4) у правозастосовній сфері можуть бути корисними такі заходи, як: переорієнтація правозастосовувачів, необхідність (обов'язковість) дотримання й охорони прав і свобод людини як безумовної цінності, з метою виключення буквоїдства юридичної практики та зловживання правовими засобами; посилення механізмів відомчого контролю щодо дотримання законодавства; розробка правових механізмів, що здатні запобігти дезінтеграції правозастосовної практики тощо.

Ключові слова: кримінологічно-правові засади, кримінальне правопорушення, протидія злочинності, соціально-правовий механізм протидії злочинності, правові гарантії, правове регулювання, об'єкти соціально-правового механізму протидії злочинності, суб'єкти соціально-правового механізму протидії злочинності, соціально-профілактична діяльність.

SUMMARY

Stroich V. V. Modern social and legal crime prevention mechanisms in Ukraine. – Qualification academic paper as a manuscript.

Thesis work for the scientific degree, PhD in Law, speciality 081 “Law” (08 – Law). – Lviv Polytechnic National University. – Lviv, 2021.

The thesis work is a comprehensive research in domestic science of criminal law of foundations of modern social and legal mechanisms of crime prevention in legal doctrine and criminal legislation of Ukraine. In the course of this study, proposals were developed for their improvement, with the aim of preventing malpractice in Ukraine under the conditions of transition to the new national legislation.

Criminological analysis of social and legal crime prevention mechanisms, although an integral and systemic establishment, has shown that in modern criminological theory they are represented by different theoretical models.

The aim of the work was to analyze different theoretical approaches to developing a model to prevent criminality, based on the results, the author proposed a theoretical model of the mechanism, which is optimally aligned with the current needs of Ukrainian society.

The work conceptually proves that the social and legal mechanism is a system of various legal and other operational tools and measures that can prevent the criminality (detect, neutralize or eliminate) and can provide the necessary conditions for the observance of human rights and freedoms in today's society; legal affairs aimed to overcome the phenomena of criminality in both the general and specific social plane; the concept of "social and legal mechanism against criminality" emphasizes that the legal mechanism is part of the social one and deals with it in a tight integration.

The main objectives of crime prevention are defined. They consist of: the determination of the causes of committing criminal offences and the conditions that contribute to it; the implementation of appropriate measures to neutralize (block) or eliminate such causes and conditions; detection and detention of persons with unlawful behaviour that tends to escalate into the commission of criminal offences; exercising appropriate preventive (corrective) influence by applying personal preventive measures to such individuals to prevent them from committing potential

criminal offences; implementation of appropriate awareness-raising activities among the society aimed at reducing the risk of people becoming victims of malicious attacks; limiting (eliminating) the impact of negative phenomena and processes that foster malice; mobilizing all the positive society potentials to create (establish) an atmosphere of antagonism to all forms of malicious behaviour; improving the activities of entities involved in combating criminality, first and foremost by removing existing gaps in their work; optimizing the effectiveness of activities against criminality.

The guarantees for ensuring the functioning of social and legal mechanisms to prevent criminality are divided into two groups. The first group is listed as the conditions (prerequisites) of provision (legal, organizational, political, ideological, social, economic, etc.); the second group includes means of provision such as organizational and structural institutions, governmental organizations and non-governmental structures (in particular, citizens) that prevent the criminality.

The proposed legal acts in the field of crime prevention, based on the criteria of the subject of their legal regulation, are conditionally divided into the following groups: 1) those that define the general principles of the social and legal mechanism for crime prevention; 2) those that establish liability for committing the criminal offences; 3) those that regulate the content and process of combating the social and legal mechanism for the crime prevention: laws, interagency normative acts, and departmental normative acts; 4) those that define the legal status and competence of the entities of social and legal crime prevention mechanism; 5) those that regulate specific issues of providing a social and legal mechanism of crime prevention.

The necessity of adopting a universal normative act, which would regulate the state's policy in the sphere of crime prevention, is substantiated. Such an act would be the Law of Ukraine "On Social and Legal Mechanism of Crime Prevention" or the Law of Ukraine "On the System of Crime Prevention", which would enshrine the key provisions in the field of combating criminality, in particular the areas, forms, number of entities, their legal status, the scope of activity and criteria for evaluating the effectiveness of work.

It is suggested that the entities of the social and legal mechanism should be divided into four categories: the first category should include the agency of general

competence that produce and ensure the policy implementation to combat crime, namely, the state bodies, which have the power to manage (to administrate) and control all spheres of public life. The second category consists of sectoral (functional) competence bodies, which are directly involved in crime prevention. The third group is represented by mixed-competence bodies, which are engaged in the crime prevention in a specific area in the performance of their core functions, for which crime prevention is not their primary task. The fourth group are institutions of the civil society, the citizens themselves or their communities, whose activities directly influence the prevention processes against the determinants of criminality and separate criminal offences.

It is characterized that social and preventive activity is a powerful method of its gradual eradication of criminality. It requires the well-coordinated activity of all the entities of social and legal mechanism, aimed at countering the determinant of the criminality; the implementation of preventive action should be extended to different periods, i.e. from the beginning of the formation of the criminal personality - which is early prevention, to the prevention of the criminal offences recidivism. Thus, the determinants of criminality, which are the objects of proactive influence, are different processes of social life: political, social, economic, and others, as well as the processes of human consciousness and activity. Thus, the activity of entities in the sphere of limiting, neutralizing and and eliminating (abatement) of the determinants of crime actions require the systematic use of preventive and direct measures, i.e., complex measures.

Emphasis has been placed on the promising perspectives of the victimological direction of crime prevention, which is about the result-oriented specialized influence on the factors that cause or contribute to victimization. Victimological prevention consists of the specific activities of the social institutions. Such are aimed at identifying and eliminating (blocking, neutralizing) the factors, circumstances, and situations forming the victim behavior that determines the implementation, identification of specific risk groups or individuals with elevated risk levels, influencing them to renew or activate their defence properties. It also consists of the improvement of existing or development of new special means of the citizens criminal offences protection and the following victimization.

The main tasks of the current state policy against criminality are outlined, taking into account the recent changes in national legislation. To ensure the transfer of the most Law enforcement functions (including crime prevention), apart from combating criminal offences against the foundations of the national security, from the SBU (Security State of Ukraine) to Law enforcement agencies, including the NP of Ukraine (National Police of Ukraine); to implement the systemic crime prevention; to establish the system of practical cooperation between Ukrainian law enforcement agencies and neighboring states to prevent the criminality in neighboring regions as well as implementation of their positive experience into local legislation; to expand the spectrum of the specialized criminological research of the structural elements of the modern mechanisms of the crime prevention, the patterns of its functioning, etc. This is necessary for the formulation of the comprehensive characteristics of the modern mechanisms of crime prevention in general and its particular forms, as well as the development on this basis of the appropriate methodological recommendations for the prevention of all manifestations of criminality.

A system of activities to prevent crime has been formed: the coordination of interaction between the participants of the prevention and countering management system; the protection of the entities of monitoring of criminality, as well as their employees from threats, discriminatory or other negative actions related to the implementation of the provisions of this Law; the information integrity, data protection and the relevance and timeliness of the information exchange; the non-retroactivity of punishment and the over-consistency and proportionality of enforcement actions for breaches of the Law in the area of the prevention and prosecution malpractice; the availability to monitoring entities of information that is necessary to detect criminal activities; the cooperation and coordination in the field of prevention and counteraction with foreign states, etc.

The following ways of improvement of the modern social and legal mechanism of the crime prevention in Ukraine were proposed: 1) The VRU (The Verkhovna Rada of Ukraine) to consider the possibility of developing and supporting the The Law of Ukraine "On the State and Legal Mechanism of Crime Prevention" the Law of Ukraine "On Criminological Expertise," and the Law of Ukraine "On Anti-Criminal Strategy," projects etc; 2) The Cabinet of Ministers should arrange and

provide the development of the draft of the Concept of State Criminal and Legal Policy and the Concept of the State Crime Prevention Program for the following years; 3) by the government agencies commissioned to combat the crime (including the MVS (Ministry of Interior) and GPU (the State Prosecutor General's Office of Ukraine)) to establish the permanent scientific and expert support involving foreign and local specialists with the purpose of further improvement of the national criminal, criminal procedural and criminal executive legislation, in particular, on the issues of anti-criminal strategy and concept, criminal policy, as well as other tools of state-legal mechanism of the crime prevention; 4) in the field of Law enforcement, such measures may be helpful: refocusing of Law enforcement agencies towards the necessity (obligation) to respect and protect human rights and freedoms as an absolute value with the aim of eliminating letter worship in legal practice and legal instrument misuse; the enhancement of the home control mechanisms to enforce the Law; the development of legal mechanisms that can prevent the disintegration of Law and order practice, etc.

Key words: criminal foundations, criminal offence, crime prevention, social and legal mechanism of crime prevention, legal guarantees, legal regulation, the objects of the social and legal mechanism of crime prevention, the entity of the social and legal mechanism of crime prevention, social prevention activity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Строїч В.В. Особливості кримінально-правового регулювання протидії злочинності в Україні. *Наше право*. 2018. № 3. С. 138–144.
2. Строїч В.В. Запобігання злочинів як визначальна складова системи протидії злочинності. *Європейські перспективи*. 2018. № 4. С. 71–75.
3. Гумін О.М., Строїч В.В. Механізм протидії злочинності: науково-методологічний аналіз дефініції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 1. С. 184–190.

4. Stroyich V. Ubllic potential in fight against crime in Ukraine: problems of regulatory regulation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6. Vol. 2. P. 106–110.

5. Строїч В.В. Правова взаємодія міжнародних систем у запобіганні злочинності: кримінологічний аспект. *Наше право*. 2020. № 2 (11). С. 205–209.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Строїч В.В. Проблема соціально-правового механізму протидії злочинності в умовах розвитку сучасного конституціоналізму. *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід*: збірник матеріалів учасників IV науково-практичної конференції (м. Львів, 27 квітня 2018 р.). Львів: ННШПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 186–189.

2. Строїч В.В. Проблема корупційної злочинності в судовій системі України. *Судова влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права)*: матеріали VII Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 25 травня 2018 р.). Наукової інтернет-конференції. Терлюк І. Я. (укладач). МОН України, ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2018. Вип. 7. С. 141–145.

3. Строїч В.В. Логістика протидії злочинності. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 30 травня 2018 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 85–87.

4. Строїч В.В. Участь громадськості в заходах запобігання корупційним злочинам в Україні. *Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання)*: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (м. Львів, 23 листопада 2018 р.). Упор. Л. В. Павлик. Львів: ЛьВДУВС, 2018. С. 393–397.

5. Строїч В.В. Механізм протидії корупції в органах публічної влади. *Виконавча влада в Україні та інших державах: історія та сучасність (аспекти права)*: матеріали VIII Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції (м. Львів, 7 грудня 2018 р.). Наукової інтернет-конференції.

Терлюк І. Я. (укладач). ІНПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2018. Вип. 8. С. 45–49.

6. Строїч В.В. Стратегія протидії злочинності як правовий феномен. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Львів, 30 травня 2019 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 149–151.

7. Строїч В.В. Запобігання корупційним злочинам в Україні: участь громадськості в заходах. *Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія і сучасність (аспекти права): матеріали IX Всеукраїнської наукової інтернет-конференції* (м. Львів, 31 травня 2019 р.). Львів, 2019. Вип. 9. С. 223–225.

8. Строїч В.В. Модуси профілактики злочинності серед неповнолітніх. *Рівність у праві: історична ретроспектива і сучасність: матеріали X Всеукраїнської наукової інтернет-конференції* (м. Львів, 6 грудня 2019 р.). Терлюк І. Я. (укладач). ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2019. Вип. 10. С. 184–187.

9. Строїч В.В. Правові стандарти антикорупційної політики в системі державної служби: шляхи удосконалення. *Феномен національної держави і права: український та світовий досвід і перспективи: матеріали XII Всеукраїнської наукової конференції* (м. Львів, 4 грудня 2020 р.). Терлюк І.Я. (укладач). ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2020. Вип. 12. С. 132–136.